

Umění a filosofie u Karla Kosíka [1965]

(přípravné poznámky pro článek do Tváře; září 1965)
[11056; str. 1-15]

1.

Patří k pozoruhodným rysům obrodného úsilí jedné linie marxistického myšlení (linie charakterizované jmény jako Ernst Fischer, Roger Garaudy, Jean-Paul Sartre a u nás Karel Kosík), že zaměřuje velkou část své pozornosti na umění jako význačný filosofický problém. Analogie jistě najdeme i u některých význačných myslitelů nemarxistických, ale rovněž v jejich případě jde o takové vidění problému, které by nebylo myslitelné bez navázání na jisté myšlenkové struktury, které najdeme u Karla Marxe. Proto lze považovat ono marxistické úsilí za naprosto legitimní, přestože bylo v lecčem předstiženo některými nemarxistickými filosofy; bylo totiž předstiženo jenom v pohotovosti navázat na samotného Marxe.

2.

Vysvětlení této tendence ovšem musí stavět především na aktuálním stavu filosofické problematiky; navazování na Marxe nemůže být rozhodujícím motivem takového úsilí. Paralelně s výrazným příklonem k problematice umění lze u všech jmenovaných myslitelů najít také jistý odvrát od problematiky vědy; tu ovšem se nelze vyjadřovati dosti opatrně. Snad lze případněji poukázat na to, že všichni tito myslitelé se staví velmi kriticky k scientismu. Garaudy odvozuje tento kritický vztah z odkazu Edmunda Husserla, čímž současně objasňuje zdroj analogií mezi touto linií marxismu a určitou linií nemarxistického myšlení, navazujícího na Husserla. Avšak podobné tendence lze pozorovat i před Husserlem; období velmi charakteristické můžeme např. najít u našeho Masaryka, který rovněž orientoval své filosofické myšlení ve značné míře na umění, zejména na literatuře (např. na Dostojevském aj.). Zdá se proto, že Husserl je sice významným mezníkem, ale nikoliv samotným zdrojem. Spíše můžeme najít jednotící myšlenku celé široké fronty moderních myslitelů v kritice a v pokusu o překonání pozitivismu. Tu se pak vyjasňuje i okolnost, že marxistická forma tohoto hnutí přichází s jakýmsi opožděním. Je tomu tak proto, že proti původním intencím Marxovým se již koncem minulého století v marxismu stále rozhodněji prosazují pozitivistické tendence, jak ostatně bylo nejednou konstatováno i ze strany nemarxistických filosofů. (Tak např. náš Masaryk považoval - v té době ovšem velmi pochopitelně a snad přímo oprávněně - pozitivismus za podstatný rys marxismu, zatímco všechny náznaky nepositivistického či někdy přímo protipositivistického hlediska, jak je zjišťoval zejména u Marxe, chápal jako nedůslednosti a pozůstatky hegelovství a zejména feuerbachianství.) Patří k objevům uvedené linie marxistického obrodného myšlení (a ovšem nejen k jejím), že právě v Marxovi lze najít podstatné momenty protipositivistické orientace, založené na hlubokém vidění podstaty problému. Vědeckost v Marxově programu je něčím podstatně odlišným od vědeckosti v pozitivistickém smyslu; ba něčím velice odlišným od charakteru moderní vědy dané historické epochy vůbec. (Rozumějme přírodovědy.)

3.

Jestliže se konkrétně Kosík obrací k umění, aby je podrobil filosofické reflexi, je tomu tak proto, že si slibuje od takového počínu více než od problémů jiného druhu. Považuje umělecké dílo za něco specifického, nepřevoditelného. Odmítá takové pojetí, podle něhož „dílo je něčím druhotným, odvozeným, zrcadlovitým, co nemá svou pravdu v sobě, ale mimo sebe“ (96). Kosík odmítá takový přístup k uměleckému dílu, jehož „vědeckým“ cílem je odhalit pozemské jádro díla jako duchovního útvaru“ (84). Zejména nelze jádro společenské skutečnosti vidět v ekonomii a odtud odvozovat vše ostatní, mezi jiným i umění. „Poezie není skutečností nižšího řádu než ekonomie: je stejně lidskou skutečností, třebaže jiného druhu a jiné formy, s jiným posláním a významem. Ekonomie neplodí poezii, přímo ani nepřímo, bezprostředně ani zprostředkovaně, ale člověk vytváří ekonomii i poezii jako výtvořiny lidské praxe.“ (82). Ekonomii nelze považovat za něco daného a dále neodvoditelného, za nejhlubší prapříčinu všeho a jedinou skutečnou realitu, která již nestrpí tázání; to by byla fetišizace ekonomie (82). Rozumím-li dobře Kosíkovi, v jeho pojetí není ekonomie ve dvojím smyslu posledním základem společenské skutečnosti. Především je i ekonomie (právě tak jako poezie atd.) lidským výtvořinem; proto skutečně radikální myšlení (tj. myšlení, jdoucí ke kořenům) „nezůstává u výtvořin člověka jako u poslední instance“ (82), ale proniká hlouběji, totiž k člověku jako bytosti, která vytváří společenskou skutečnost, tedy k člověku jako „předmětnému subjektu“. Ekonomie je tedy jedním typem lidského zpředmětnění, a to typem významným, základním, je základní strukturou

4.

5.